

İKTİSAT VE REALİZM İLİŞKİSİ: METODOLOJİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Sinem KUTLU*

ÖZET

İktisat Ve Realizm İlişkisi: Metodolojik Açıdan Bir Değerlendirme

İktisat bilimi ve realizm arasındaki ilişki gerek iktisat metodolojistleri gerekse de bilim felsefecileri arasında ilgi çeken güncel konulardan biridir. Bu bağlamda, son yıllarda realist yaklaşımların özellikle iktisat felsefesi alanında yeni yönelimlerden biri haline geldiği görülmektedir. Bu çalışmada, iktisat ve realizm ilişkisi eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak metodolojik açıdan bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat metodolojisi, bilimsel realizm, eleştirel realizm.

ABSTRACT

The Relationship Between Economics And Realism: A Methodological Appraisal

The relationship between economics and realism is one of the interesting and topical subjects among the economic methodologists and philosophers of science. In this context, it is seen in recent years that the realist approaches have become one of the new inclinations especially in the area of philosophy of economics. In this study, a methodological appraisal is made by discussing the relationship between economics and realism from a critical viewpoint.

Key Words: Methodology of economics, scientific realism, critical realism.

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı
(sinemkut@istanbul.edu.tr)

1. GİRİŞ

İktisatçılar için iktisadi modellerin ve onların dayandığı varsayımların realizminden bahsetmek ve onlar hakkında betimleyici ve kural koyucu yargılamalar yapmak alışıl gelmiş bir durumdur. Varsayımların realizm açısından niteliği, bir modelin diğerleriyle karşılaştırıldığında realizme uygun olup olmadığı gibi konular bunların başında gelmektedir. Ancak bunlar felsefecilerin çoğunlukla “realizm” terimini kullandıkları biçimden farklıdır, dolayısıyla iki disiplin arasında temel bir terminolojik uyumsuzluk mevcuttur. Bir iktisatçı varsayımların realizminden bahsettiğinde, realizm terimini genellikle kendi standart felsefi anlamlarının herhangi biri bağlamında kullanmamaktadır. Bu bağlamda realizm teriminin felsefedeki kullanımını aydınlatmada ve terimin iktisat ile bağlantısını detaylı olarak ele almakta fayda vardır.

Bilimsel realizm, bilim felsefesinde, bilimsel teorilerin doğası ve gerçek dünyayla olan ilgisine ilişkin fikirleri içeren, bilimsel araştırmanın amaç ve başarıları hakkında ana-akım pozisyonudur (Mäki, 2008: 1). Ancak felsefecilerin realizm ile ilgili fikirlere katkı sağlarken onu iktisadın özellikleriyle bağdaşacak biçimde tasarlamadıkları görülmektedir. Bu nedenle bilimsel realizmi iktisatçılar için cazip bir duruş haline getirebilmek için bir takım önemli düzenlemeler yapmak gerektiği konusunda fikirler mevcuttur.

Realizmle ilgili genellikle iki çeşit mesele iktisatçılar ve onları eleştirenlerin ilgisini çeker (Mäki, 2008: 1): Herhangi bir şey hakkındaki bu model gerçek midir, gerçekten var olan bir şey midir? (Yoksa hayali bir kurgu ya da sosyal bir yapılanmadan mı ibarettir?) Gerçek bir şey hakkındaki bu model doğru (kısmen/yaklaşık olarak doğru) mudur? (Yoksa sadece faydalı, uygun ya da inandırıcı mıdır?) Bu soruları iktisat açısından tartışmak, realizmin iktisattaki yanlış kullanımını aydınlatmak açısından önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, bilimsel realizmin bilim felsefesindeki ana-akım pozisyonunu sürdürdüğü görülmektedir. Bilimsel realizm, bilimi ve onun dünyanın gizemlerini ortaya çıkarmadaki yetenek, amaç ve başarıları ile teknolojiye desteğini yüceltir. Bilim, teoriler kurmak suretiyle realite hakkında doğru bilgi edinmedeki üstün insani başarı olarak tasvir edilir (Mäki, 2011: 1). Bilimin bunu nasıl başardığını açıklamak ise bilim felsefesinin görevi olarak düşünülür.

İktisat açısından ise benzer bir övgüden (iktisat felsefesinde ya da başka bir yerde) bahsetmek pek mümkün değildir. İktisat teorileri ve modelleri daha ziyade (çoğunlukla) gerçek dışı ve hakikate uzak olarak görülmekte, tavsiye edilen politika önerilerinin ise güvenilirliğinden şüphe duyulmaktadır. Dolayısıyla bilimsel realizmin iktisat için uygun bir felsefe olup olmadığı tartışmalıdır. Bilimsel realizm ile iktisat bilimi arasındaki ilişkide varılacak bir sonuç iki önemli soru ve beraberinde karmaşık cevaplarını içerir (Mäki, 2011: 1). Bunlardan ilki iktisat için bilimsel realizmin ne ifade ettiğidir. Bu noktada bilimsel realizmin iktisat açısından doğrudan sonuçları olan “iyi tanımlanmış” bir doktrin olup olmadığı sorgulanmalıdır. İkincisi ise bilimsel realizm için iktisadın ne ifade ettiğidir. Bu bağlamda iktisadın kendine özgü özelliklerinin, bilimsel realizmin iktisada uygunluğu ve uygulanabilirliği açısından ne gibi sonuçlar ortaya koyduğu tartışılmalıdır.

Diğer yandan, son yıllarda iktisat metodolojisinde realizme duyulan ilgi, alternatif yaklaşımların ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bunların başında, başta Tony Lawson olmak üzere heterodoks iktisatçılar tarafından desteklenen *eleştirel realizm* gelmektedir. Eleştirel realist iktisatçılara göre iktisat teorisinin temel amacı gizli, üretici yapılar cinsinden açıklamalar sunmaktır. Roy Bhaskar’ın transandantal realizmi ile ana-akım iktisadın eleştirisine dayanan bu yaklaşım, ana-akım iktisadın ampirik düzenliliklere dayanan sınırlandırılmış realite görüşünü eleştirir. İktisadın, iktisadi olguların altında yatan nedensel mekanizmaları içeren sosyal bir ontoloji gerektirdiği fikri, eleştirel realist iktisatçıların savunduğu başlıca tezdır.

Bu çalışmada, iktisat ve realizm ilişkisi eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak metodolojik açıdan bir değerlendirme yapılmaktadır. Öncelikle bilimsel realizm kavramı açıklanmakta, daha sonra ise iktisatta realizm tartışmalarına yer verilmektedir. Bu bağlamda, iktisat metodolojisindeki başlıca realist yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümü ise iktisat ve realizm ilişkisine dair genel bir değerlendirmeyi içermektedir.

2. BİLİMSEL REALİZM

Bilimsel realizm terimi bilim felsefesinde, bilimsel bir teorisinin nasıl anlaşılması gerektiği sorusuna dair belirgin bir duruşu, bilimsel faaliyetin

esasen ne olduğunu ifade eder. Bu duruş en sade biçimde şu şekilde ifade edilebilir: bilimin evrene ilişkin olarak bize sunduğu resim doğrudur, detaylarında güvenilirdir ve bilimin var olduğunu kabul ettiği varlıklar gerçekte mevcuttur. Bu çerçevede, bilimin gelişmesi icatlara değil keşiflere dayanır. (Fraassen, 1980: 6, 7)

Bilimsel realizm, en genel haliyle, bizim bilgi edinme faaliyetlerimizden bağımsız bir dünyanın var olduğunu ve bilimin onu keşfetmenin en iyi yolu olduğunu varsayar. En temel realist duruşun formüle edilmesinde hakikat kavramının olması gerektiğine inanan Fraassen'in (1980) bilimsel realizmin "doğru" ifadesi olarak nitelendirdiği tanımlaması şu şekildedir: "*Bilim, teorileriyle bize dünyanın ne şekilde olduğuna dair tam olarak doğru bir hikâye sunmak ister ve bilimsel teorinin kabulü, onun doğru olduğu inancını taşır.*" (Fraassen, 1980: 8)

Bu özet açıklamalar ışığında bilimsel realizmi, içerdiği dört temel tezi esas alarak detaylandırmak mümkündür (Votsis, 2004: 11-14):

1. Bilimsel realizm, dünyanın gözlemlenebilen ve gözlemlenebilir olmayan yönlerine ilişkin bilgi edinebileceğimizi ifade eder.

2. Bilimsel realizm, bilimsel iddiaların gerçeklik değerinin olduğuna dair inancı içerir. Bilgiden kabaca anladığımız şey, bir şey hakkında gerekçeli, doğru bir inanca sahip olmamızdır. Dolayısıyla bilimsel realizme göre, dünyaya (gözlemlenebilir olanların yanı sıra gözlemlenebilir olmayanlar da dâhil olmak üzere) ilişkin bilgiye sahip olduğumuzu, dünya hakkındaki bilimsel iddiaların doğru olduğunu söyleyerek ifade edebiliriz. Bu çerçevede bilimsel realizmi, dünyanın gözlemlenebilenleri ve gözlemlenebilir olmayanları hakkındaki bilimsel iddiaları doğru kabul eden pozisyon olarak tanımlamak mümkündür.

3. Bilimsel realistlerin büyük bir çoğunluğu, mevcut teorilerin ortaya koyduğu iddiaların, genel olarak değilse de yaklaşık olarak doğru olduğunu kabul ederler. Diğer bir deyişle, bilimsel realizmi, dünyanın gözlemlenebilenleri ve gözlemlenebilir olmayanları hakkındaki bilimsel iddiaları, en azından yaklaşık olarak, doğru kabul eden pozisyon olarak tanımlamak da mümkündür.

4. Bilimsel realistlere göre bilimsel teorilerin tanımladığı gerçeklik,

büyük ölçüde bizim düşünce ve teorik bağılıklarımızdan bağımsızdır. (Boyd, 1984: 42)

Diğer yandan, bilim felsefecileri arasında bilimsel realizmin içerdiği tezler bakımından birbirinden farklı doktrinler setinden oluştuğu yönünde açıklamalar da mevcuttur (Sankey, 1988: 12). Bu çerçevede, realizmin üç farklı boyutunun olduğu da söylenebilir. Bunlardan ilki realizmin, bilim tarafından sorgulanan dünyanın zihinden bağımsız varlığını kabul eden *ontolojik* (ya da metafiziksel) boyutudur. Ontolojik realizme göre evrenin var oluşu, yapısı ve özellikleri hiçbir biçimde beşeri deneyimler, inançlar ya da algılamalara bağlı değildir. Zihinden bağımsız olarak var olan bu objektif gerçeklik ampirik olarak keşfedilebilir. Bu bağlamda ontolojik realizm, “idealizm” başlığı altındaki tüm duruşlar tarafından reddedilir (Votsis, 2004: 9).

İkinci olarak realizmin *semantik* boyutu, evrene ilişkin bilimsel iddiaların literal olarak (anlaşıldığı gibi/ aslına uygun biçimde) yorumuna bağlılığı içerir. Semantik realizmde teorik varlıklara ilişkin ifadeler, içerdikleri anlam ya da taşıdıkları doğruluk değeri açısından, objektif biçimde (ya da “face-value” olarak) ele alınır. Realizmin bu boyutu, teorik varlıkları literal biçimde yorumlamanın gereksiz olduğunu iddia eden enstrümantalizm ile çatışır. Enstrümantalizme göre teorik varlıklar, diğer bir ifadeyle gözlemlenebilir olmayanlara ilişkin ifadeler, yalnızca gözlemlenebilir olgular için tahmin üretmeye yarayan kurgulardır (Sankey, 1988: 14).

Son olarak realizmin *epistemik* boyutu, teorik iddiaların, evrene ilişkin bilgiyi oluşturduğu fikrini kabul eder. Epistemik realizme göre bilimsel araştırma bizi dünyanın gözlemlenebilen ve gözlemlenebilir olmayan yönlerine ilişkin doğru bilgiye ulaştırır. Bu yaklaşım özellikle bilimsel araştırmanın böyle bir bilgiyi üretmede epistemolojik olarak yeterince güçlü olup olmadığından şüphe eden septik duruşlarla çatışmaktadır (Chakravartty, 2011).

Bilimsel realizmi destekleyen en güçlü argümanlardan biri Hilary Putnam tarafından ortaya atılan mucize (“No Miracle”) argümanıdır. Bilimin başarısının en iyi açıklamasının realizm olduğunu savunan Putnam’a (1984) göre bilimsel teorilerin doğru ya da en azından yaklaşık olarak doğru olduğunu inkâr eden bir bilim felsefesi, bilimin başarısına bir mucize olarak bakmak zorundadır. Bu yaklaşımda bilimsel teorilerin “en iyi” olarak nite-

lendirilmelerindeki ölçüt, olguları tahmin etmedeki başarılarıdır. Realistler, bu başarıyı açıklamanın tek yolunun, en iyi teorileri doğru (ya da yaklaşık olarak doğru) olarak kabul etmek olduğunu ileri sürerler. Aksi durumda bu teorilerin başarısının bir mucize ya da tesadüf olarak görülmesi söz konusudur. Putnam'a (1984) göre realizm, "bilimin başarısını bir mucize haline getirmeyen tek felsefedir" (Putnam, 1984: 141).

3. İKTİSATTA REALİZM TARTIŞMALARI

İktisatta realizm tartışmalarına geçmeden önce "real" teriminin iktisat için ne anlam ifade ettiği üzerinde durmakta yarar vardır. Felsefi anlamda "real" genellikle var olanın karşılığı, "ideal" olanın karşıtı olarak kullanılır. Ancak iktisatçıların "real" terimini pek çok yerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullandıkları da açıktır. Bunlar arasında teorilerin dayandığı varsayımlarının realizmi ile ilgili tartışmalar, reel ve nominal değişkenler arasındaki ayırım, reel iş çevrimleri gibi konular yer alır. Felsefeciler ile iktisatçıların "real" ve "realizm" terimlerine yükledikleri anlamlar zaman zaman farklılaşsa da kavramsal olarak benzerlikler taşıdıkları görülmektedir.

İktisatta realizm tartışmaları, 20. yüzyıl bilim felsefesi çerçevesinde ayrı süreçler halinde incelenebilir. Samuelson öncesinde iktisat bilimindeki soyutlaştırmanın derecesine ilişkin belirgin bir karşı çıkış yaşanmamıştır. Samuelson'dan, Arrow-Debreu-Hahn'a ve oyun teorisini içeren güncel çalışmalara kadar iktisat bilimi kararlı biçimde anti-realist bir duruş izlemiştir (Scott-Boettke, 2004: 188). Ancak bu trend, güçlü ampirist eğilimlerin gözlemlenmesiyle tersine dönmüş ve realizm ön plana çıkmaya başlamıştır.

Yüzyılın başlangıcından yaklaşık 1960'a kadar geçen süreç bilim felsefesinde Mach, Duhem, Poincaré gibi anti-realistlerin görüşlerinin hüküm sürdüğü dönemdir. O dönemde, konvensiyonalizm biçimindeki septik analiz ve mantıksal pozitivizm büyük ölçüde kabul görmüş teorik yaklaşımlardır. İktisatta ise anti-realist öğretisi Friedman'ın çalışması "*The Methodology of Positive Economics*" (1953) ile ortaya konmuştur. Ona göre pozitif iktisadın amacı henüz gözlemlenmemiş bir olguya ilişkin geçerli ve anlamlı tahminler üretebilecek teori ya da hipotezler geliştirmektir (Friedman, 1953: 7). Friedman daha sonraları anti-realist araçsalci duruşunu daha açık hale

getirmiştir. Ona göre bir varsayımın realizmi önemsizdir. Birbirine rakip farklı teorileri ayırt etmenin tek ölçütü tahmin gücüdür. Friedman'ın "as if" argümanı, iktisat biliminde anti-realizme karşı mantıksal pozitivizm ve Popperci yanlıslamacılığın saldırısına yol açmıştır.

Popper metodolojik olarak realizmin destekçisidir. Popper'in ortaya koyduğu "üç dünya" kuramı realiteye yeni bir bakış açısı getirmiştir. Buna göre dünya üç kategoriye ayrılmaktadır. İlk dünya fiziksel nesne ve olgulardan, ikinci dünya zihinsel nesne ve olgulardan oluşmaktadır. Üçüncü dünya ise bilimsel teoriler ve sosyal kurumlar gibi düşüncenin ürünü olan soyut nesnelere oluşmaktadır. Bu üç ayrı dünya birbirileri ile sürekli etkileşim halindedir (Popper, 1978: 143, 144). Popper'in bilimsel yöntem açısından en önemli katkısı, bilginin ampirik geçerlilik testine tabi tutulmadıkça bilim olamayacağını göstermesidir. Ona göre bilimde sınırı belirleyen şey yanlıslanabilirlik testidir. Yanlıslanabilirlik bir teorinin geçerliliğini belirleyen sınır kriteridir. Diğer yandan en katı şekliyle "doğru" teori bulmak imkânsızdır. Tüm teoriler bilinmeyen realitenin yaklaşığı (approximation) dır. Popper'in yanlıslanabilirlik kriteri, özellikle de bir realist (ve pozitivist) olarak pozisyonu, pek çok açıdan eleştirilmiştir (Jespersen, 2009: 59).

1960'ların başında bilim felsefesi daha realist bir paradigmaya doğru dönmeye başlamıştır. Ancak aynı dönemde iktisat biliminde benzer şekilde realizme dönüş yaşanmadığı görülmektedir. Aksine iktisat, formalizm ve anti-realizme doğru daha güçlü yönelmiştir. Genel denge teorisinin ve sofistike makro modellerin doğuşu anti-realizme işaret etmektedir. Samuelson formalist akımın itici gücü olurken, Arrow-Debreu-Hahn'ın genel denge ile ilgili çalışmaları da bu akımın içinde yer almıştır. Ancak her ne kadar formalizme karşı güçlü bir güven olsa da gerek genel anlamda gerekse de iktisat biliminde realizme karşı daha fazla talep olduğunun işaretleri gelmektedir. Bu durum bilim felsefesinde yeni bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilir (Scott-Boettke, 2004: 190).

Realizmin iktisat metodolojisinde açık bir biçimde araştırma konusu haline gelmesi ise oldukça yeni sayılacak bir durumdur. İktisatta realizm tartışmalarının özellikle son 20 yıldır yoğunlaştığı söylenebilir. Bu bağlamda, iktisat felsefesindeki yeni yönelimlerden biri haline gelen realist yaklaşımlara esas katkılar iki öncü isim Uskali Mäki ve Tony Lawson tarafından sağlanmıştır. İktisatta realizm tartışmalarının ana temsilcileri olarak kabul

edilen Mäki ve Lawson'ın yaklaşımları bazı temel kavramlar konusunda benzerlikler taşısa da eleştirel içerik ve kapsam açısından birbirinden önemli ölçüde farklıdır (Mäki, 1998: 408).

Lawson'ın projesi büyük ölçüde Roy Bhaskar'ın felsefi sisteminin uygulaması iken Mäki'ninki farklı felsefi kaynaklardan elde edilmiş olmasının yanı sıra iktisada özgü bazı özellikleri yansıtması amacıyla yaratılan yeni kavramsal araçları da içermektedir (Mäki, 1998: 408, 409). Bir diğer önemli farklılık ise Lawson'ın realist yaklaşımının ana-akım iktisadın (Bhaskar'ın transandantal realizmi perspektifinden) eleştirisine dayanmasıdır. Mäki'nin yaklaşımı ise bu bağlamda daha nötrdür çünkü Mäki ana-akım iktisat teorilerinin içerik ve yapısı hakkında daha az eleştirel davranır. Bu durum Mäki'nin felsefeye ilgi duyan bir iktisatçı olmasından ziyade, iktisatla çok yakından ilgilenen bir filozof olması ile ilişkilendirilmektedir (Hodge, 2008: 164).

3.1. Uskali Mäki ve Realizm

Mäki'nin genel stratejisi, realizmin, iktisat metodolojisindeki geleneksel sorunları analiz etmeye uygun hale getirilmiş, disipline duyarlı bir dalını geliştirmektir (Deichsel, 2011: 24). Mäki, bilimsel realizmin iktisat için uygun bir felsefe olup olmadığı konusundaki şüpheler karşısında, bilimsel realizmin standart formülasyonunda yapılacak bazı değişikliklerle iktisat gibi bilimlere uyumlaştırılmasının sağlanabileceğini öne sürmektedir (Mäki, 2011: 5). Bu çerçevede, iktisadın felsefi sorunlarıyla etkin olarak uğraşabilmek için;

“Mevcut (iyi, uygun) bilimsel teoriler, doğrudur (/yaklaşık olarak doğrudur) (ya da ispat edilebilir şekilde doğru olduğuna inanılır) ve bu teoriler sıradan (gözlemlenebilir) varlıklar âleminin sınırlarının ötesinde bulunan ve insan zihninden bağımsız olarak var olan varlıklar dünyasından bahseder.”

şeklindeki standart bilimsel realizm anlayışını revize etmek gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, Mäki iktisat için minimal bir bilimsel realizm formülasyonu önermektedir (Mäki, 2011: 5). Bu minimal realizm, teorilerin zihinden bağımsız, gözlemlenebilir olmayan varlıklara odaklanması, teorilerin ispatlanabilir biçimde (yaklaşık olarak) doğru olduğuna inanılması, bilimin epistemik başarısı konusundaki iyimserlik, bilimin

tahminci başarısı gibi standart yaklaşımın içerdiği bazı kavramları içermektedir. Varoluş ve hakikate ilişkin konularda, “X vardır” ya da “Y teorisi doğrudur” gibi güçlü iddialar yerini, “X var olabilir” veya “Y teorisi doğru olabilir” şeklinde minimal iddialara bırakmaktadır. Zihinden bağımsız var oluş fikri yerine, *bilimden-bağımsız* varoluş fikri benimsenmektedir. Topluma ait olgular zihinden bağımsız değildir. İktisat bilimi tercih ve beklentilerle, strateji ve etkileşimlerle, arz ve taleple, asil-vekil, hükümet ve piyasalar gibi konularla ilgilenir. Bu gibi kavramları açıklarken kullandığımız terimler, doğa bilimlerinin konusu olan elektron, hücre, kıta ve gezegen gibi terimlerle aynı kategoride değildir ve zihinden bağımsız biçimde var olamazlar. Bu nedenle Mäki, beşeri ve sosyal bilimlerle bilimsel realizmi uyumlaştırmak için bilimden-bağımsız varoluş kavramının, zihinden bağımsız var oluş ile yer değiştirmesi gerektiğine inanmaktadır (Mäki, 2011: 6, 7). Ayrıca Mäki standart bilimsel realizm tanımındaki “gözlemlenebilir olmayanlar” ibaresini de göz ardı etmektedir. Bilim felsefesinde gözlemlenebilir olmayanlara verilen tipik örnekler elektronlar ve kuramsal zerrelere. Bunların gözlemlenebilir olmaması, insanlar tarafından standart duyu araçlarla gözlemlenememelerinden ileri gelir. Var oldukları dünya, ontolojik olarak bizim algılayabildiğimiz dünyanın dışındadır; bunlar yalnızca teoriler üzerinden tanımlanabilirler. Diğer yandan iktisatçılar da gözlemlenebilir olmayan öğelerden bahsederler ancak onların kastettikleri genellikle diğer bazı unsurlarla karşılaştırıldığında gözlemlenmesi zor olan ya da gözlemlenemeyen şeylerdir. Piyasalar, fiyatlar, seçim ve tercihler, beklentiler, yatırım riski, tüketim, tasarruf, fayda, maliyet, ücret, faiz, işsizlik, enflasyon, durgunluk vs. iktisadi kavramlar, elektron gibi gözlemlenebilir olmayanlara benzemez; bunlar tanıdık ve sıradan unsurlardır, tanımlanmaları bilimsel teoriye bağlı değildir. Duyu verileri gibi gözlemlenebilir olanlardan farkları ise akliselim deneyimler ile mantık ve kültürel anlamlar içeren kavramsal çerçeveler tarafından tanımlanan nesnelere olmalarıdır. Bunlar iktisadın “hermeneutic” (yorumsal) unsurlarıdır (Mäki, 2011: 7, 8).

Bu çerçevede Mäki, iktisada ilişkin olarak ortaya konan anti-realist argümanları reddetmektedir. İktisadın gözlemlenebilir olmayanlara ilişkin postülalar ortaya koyduğu ve bu nedenle de anti-realist bakış açısıyla daha iyi yorumlanabileceği iddiasının Mäki’ye göre dayanağı yoktur çünkü “real” olma niteliği gözlemlenebilir olmayı gerekli kılmamaktadır (Mäki, 2002: 95). Benzer biçimde, iktisadi teorilerin yanlış varsayımlar içerdiği,

basitleştirmeye dayandığı ve bunun da iktisadi anti-realizme yakınlaştırdığı iddialarına da Mäki cevap vermektedir. Mäki'ye göre söz konusu argüman, dar anlamda, tüm bilimler için doğrudur dolayısıyla anti-realizm için bir sebep değildir. Asıl önemli olan yanlış varsayımların realitenin parçalarını izole etmeye yardım edip etmediği ve teorinin, hakikati arayışımızda yol gösterici olup olmadığıdır (Mäki, 2002: 96). Tüm bilimsel modeller belli bir dereceye kadar gerçek dışı (unrealistic) dır. Teori veya analitik modellerin geliştirilmesine dayanan bilimsel uygulama, kaçınılmaz olarak realitenin indirgenmesini içermelidir (Jespersen, 2009: 57).

İktisadın anti-realist bir yapı sergilediği iddiasının arkasındaki bir diğer güçlü argüman ise iktisadın tahminci başarısıyla ilişkilidir. İktisadın, ürettiği tahminler bakımından başarılı olarak görülmemesi, bilimsel realizmi destekleyen mucize argümanının temel öncülü açısından bir eksiklik yaratır. Mucize argümanı çerçevesinde, “en başarılı” olarak nitelendirilen teorilerin, en azından yaklaşık olarak doğru kabul edilmedikleri durumda, önceden bilinmeyen olguları tahmin etmedeki başarıları ancak birer tesadüf gibi görülebilecektir (Cruse, 2003: 8). Mäki'ye göre ise ajanlar sağduyularıyla iktisadi olgulara daha doğrudan erişime sahiptir. Dolayısıyla temel iktisadi öncüllerin gerçekliğine olan inanç, mucize argümanı tarafından doğrulanmak zorunda değildir. Bunun yanı sıra, iktisadi sistemlerin karmaşık doğası dikkate alındığında, esas mucize iktisadın tahminleri açısından gerçekten başarılı olmasıdır (Mäki, 2002: 98).

3.2. Tony Lawson ve Eleştirel Realizm

Lawson'ın eleştirel realizmi temelde Mäki'nin realizminden farklıdır. Mäki genel olarak ana-akım iktisat teorisine karşı nötr ve hatta pozitifdir. Lawson ise realizmi güncel ana-akım iktisadi eleştirmek için bir araç olarak kullanır. Lawson'ın çıkış noktasını oluşturan öncül, ana-akım iktisadın, fazlasıyla formelleştirilmiş tümdengelimci modellemeye odaklanarak gerçek dünyanın sorunlarıyla uğraşmaması ve bu nedenle de sağlıklı durumda olmamasıdır (Lawson, 1997: 3). Ona göre ana-akım iktisadın temel hatası, teorilerin değerlendirilmesinde hakikati alakasız bir kriter olarak gören anti-realist metodolojisidir. Lawson'ın temel argümanı, anti-realizmin, teorilerin gerçeğe uygunluktan yoksun olmalarının tanım itibariyle sorun

teşkil etmeyeceğini mümkün kılarak, iktisatçıların alanlarının en temel sorununu görmezden gelmelerine sebep olmuştur (Deichsel, 2011: 27, 28).

Lawson'ın üstünde durduğu realizm ontoloji ya da metafizik ile doğrudan bağlantılıdır. Tüm bilgi teorilerinin, bilime yönelik felsefelerin, sosyal uygulamaların vs. bir ontoloji (realitenin doğasına ilişkin kavramlar) gerektirdiğini düşünen Lawson, Bhaskar'ın "transandantal (aşkınsal) realist" yaklaşımından etkilenmiştir (Lawson, 1997: 49).

Lawson'a göre ana-akım iktisat teorileri, nesnelere gerçekte oldukları gibi sunmamaları yani realiteye tekabül etmemeleri sebebiyle gerçek dışıdır. Lawson'ın en önemli eleştiri noktası tümdengelimcilikle ilgilidir. Ana-akım iktisadın formel modellemelerinin zorunlu olarak tümdengelimci açıklamalara dayandığını ifade eden Lawson'a göre tümdengelimci akıl yürütmenin esas sorunu, durağan, gözlemlenebilir olgusal düzenliliklerle karakterize edilen, kapalı sistemlere dayanmasıdır. Ancak sosyal dünya, olgusal düzenliliklerin nadiren ortaya çıktığı açık bir sistemdir (Lawson, 1997: 32). Bu da gelecek olguların çıkarsanmasını ya da teorilerin tahmin için araç olarak kullanılmasını sadece zor kılmaz aynı zamanda içsel olarak yanlış hale getirir. Sonuçta, ana-akım iktisadın tümdengelimci formel modellemeye dayanan metodolojisi, ampirik olgusal düzenliliklerden oluşan hatalı bir realite kavramı üzerine inşa edilmiştir. Bu ise ana-akım iktisat teorisini, ekonominin izolasyon ve idealleştirme gibi teknikler üzerinden temsil edildiği müdafaası imkansız kurgusal bir temsile yöneltmektedir (Hodge, 2008: 192). Böyle bir teorileştirme, sosyal alanda (altta yatan ve yüzeysel ampirik olguları üreten yapılar, güçler ve eğilimler) gerçekte ne olup bittiğini açıklamada yetersizdir. Bu nedenle Lawson iktisattaki tümdengelimciliğin, yapılar, güçler, mekanizmalar ve eğilimlerden oluşan, edimsel olgu ve durumları destekleyen ancak onlara indirgenemeyen bir ontolojiye ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedir (Deichsel, 2011: 28, 29). Lawson sosyal bilimlerde kullanılacak yöntemlerin, sosyal nesnelere tüm yönlerini içine alacak şekilde tasarlanmasına olanak veren realist bir oryantasyonu savunmaktadır. Bu açıdan, ana-akım iktisadın sosyal nesnelere yapısına hiç uygun olmayan yöntem ve süreçleri temel alması ve hatta bunları evrensel olarak geçerli kabul etmesi, Lawson için iktisatçıların realizmin üzerinde daha fazla durmaları gerektiğinin bir işaretidir (Lawson, 1997: 16).

Lawson'ın eleştirel realizmi, bazı iktisatçılarca, güncel iktisat literatüründe realizmin öncü formu olarak düşünülmektedir (Dow, 2002: 139). Eleştirel realistler teorinin amacını gözlemin ötesine gitmek olarak görürler. Bunun sebebi, gözlemlediklerimizin, iktisadi kurumlar ve davranışlar evrildikçe değişen, altta yatan nedensel mekanizmalar tarafından yönetiliyor olmasıdır. Dahası bu mekanizmalar edimsel (actual) olmaktan ziyade potansiyel de olabilirler. Bu nedenle, eleştirel realizm olguları (“the facts”) (GSYH büyüme oranı, enflasyon oranı vs.) ayırtmaktadır: üretici mekanizmaların *gerçek* düzeyi (emek piyasasındaki yetersizliğin yarattığı ücretler üzerindeki yukarı yönlü baskılar, ücret pazarlıklarında değişen kurumsal yapılar gibi), *edimsel* düzeyi (bazı endüstrilerde yükselen işçi ücret düzeyleri) ve *ampirik* düzeyi (değişen ücretleri belli bir örneklem ve hata oranıyla ölçen işgücü istatistikleri gibi). Eleştirel realistlere göre yalnızca ampirik düzeye odaklanmak yeterli kabul edilemez çünkü birincisi bu düzey realiteyi yani altta yatan nedensel mekanizmaları ele almaz. İkincisi, altta yatan nedensel eğilimler normalde aralıklı ve eş zamanlı bir biçimde çalıştıklarından, eleştirel realistler olgusal düzenlilikler bazında kesin tahminler yapmanın söz konusu olamayacağını savunmaktadırlar (Dow, 2002: 139).

Lawson'ın yaklaşımını Mäki'nin realizminden ayıran önemli bir farklılık, Mäki'nin realizm ve iktisat arasındaki konuyla ilgilenirken, Lawson'ın iktisat teorilerinin esas içeriğine –özellikle de gerçeğe uygunluklarına (“realisticness”)– odaklanmasıdır. Mäki'ye göre gerçeğe uygunluk, iktisadi teorilerin dünyayı nasıl sunduğu ya da ifade ettiği ile ilgilidir. Her ne kadar birbirleriyle ilgili olsalar da realizm, “realisticness” kavramına göre daha geniş bir tezdır, meta-teorik bir perspektiftir ya da Hodge'ın (2008) ifadesiyle, “teorilerin teorisi” dir. Mäki, bir teorinin pek çok açıdan gerçeğe uygun olabileceğini vurgulamaktadır –gerçek dünya, gözlemlenebilir olanlar ya da hakikat hakkında olması veya ampirik açıdan başarılı, pratikte yararlı olması– gibi. Genelleştirmek gerekirse, Mäki'nin realizm ve gerçeğe uygunluk ayrımı çerçevesinde, iktisat teorilerinin gerçeğe uygun olmayan varsayımlar içermesi gerektiğine inanan birinin felsefi realizm açısından anti-realist olması gerekmemektedir (Hodge, 2008: 192).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İktisat bilimi ile realizmin birbirlerine ne kadar uygun oldukları sorusu, iktisatçıları, iktisat metodolojistlerini, bilim felsefecilerini ve hatta politikacıları ilgilendiren bir sorudur. Sorunun cevabı ise iktisat ve realizm ile ne kastettiğimize bağlıdır. Genel olarak varlığın ve varoluşun doğasına ilişkin felsefi bir disiplin olarak ifade edebileceğimiz realizmin pek çok boyutunun olduğu bilinmektedir. İktisadın ana konusunu ise farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. Ancak iktisat ve realizm ilişkisinde varılacak önsel bir sonuç, pek çok iktisatçının realizmin bir ya da diğer şekline inandığı yönündedir (Mäki, 1998: 408). Aralarında önemli farklar da olsa çoğu iktisatçı, iktisadi realitenin objektif bir yapısının var olduğuna ve iktisat teorilerinin (her ne kadar yanlış unsurlar içerseler de) bu realitenin bazı önemli yönlerini doğru biçimde temsil edebileceğine inanmaktadır.

Bilimsel realizm, bilim felsefesindeki ana-akım pozisyonunu sürdürmekle birlikte bilimsel realizmin iktisat açısından uygunluğu tartışmalıdır. Diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında iktisadın tahminci başarısının zayıf kaldığı yönünde düşünceler mevcuttur. Dolayısıyla, bu çerçevede iktisadın gerçeği ve hakikati kavramakta başarısız olduğu şeklinde bir çıkarsama yapılabilir. Bu nedenle de bilimsel realizmin iktisat açısından uygun bir felsefe olmadığı sonucuna varılabilir. Ancak bu fikir zinciri, tahmin gücü bakımından tartışmasız biçimde başarılı olan bilimler için dahi problemlidir. İktisat gibi kontrol mekanizmasının zor olduğu karmaşık sistemlerle uğraşan bilimler için bilimsel realizmin standart argümanları uygun gözükmebilir. İktisat-taki *ceteris paribus* koşulunun içeriği kolayca kontrol edilemeyeceğinden mükemmel tahmine ulaşmak zordur.

Tartışmaya konu olan bir diğer nokta ise gözlemlenebilir olmayanlara ilişkindir. Bilimsel realizmin standart tanımları, çoğunlukla onu gözlemlenebilir olmayanlar hakkındaki bilimsel teoriler açısından ele alır. İktisadın gözlemlenebilir olmayan unsurlarının, doğa bilimlerindeki farklı bir kategori oluşturduğu düşünüldüğünde, bilimsel realizmin iktisatla ilgili uğraşlarımızla ilgisi olmadığı, dolayısıyla da iktisat için iyi bir felsefe niteliği taşımadığına dair bir sonuca varmak mümkün gözükmez.

Diğer yandan, realizmin, genel olarak sorgulanan ana nesnenin, sorgulamadan bağımsız olarak gerçek bir varlığının olduğuna inanmayı gerek-

tirmesi ise realizm ve iktisat ilişkisi açısından başka bir eleştiri konusudur. Bu çerçevede realist bir iktisatçı, ekonominin iktisat biliminden bağımsız olarak var olduğuna inanmalıdır. O halde ekonomi ile kastettiğimiz şey nedir? Karar alıcının sübjektif olarak algıladığı ekonominin objektif bir varlığı söz konusu mudur, yoksa ekonomi iktisatçının zihninde yarattığı bir yapı ya da kurgu mudur? Ekonominin varoluşuna ilişkin soru ontolojinin konusu olmakla birlikte, iktisadın ana konusunu oluşturan üretim, tüketim, bölüşüm ve mübadele gibi faaliyetlerin reel iktisadi süreçler olduğu unutulmamalıdır.

Diğer yandan, iktisadi modeller her ne kadar idealize edilmiş kurgusal durumları tanımlıyor olsa da bu durum iktisatçıların anti-realist olduğunu göstermez. İdealleştirmeler, bir modelin gerçek çekirdeğini izole etmeyi amaçlayan stratejik ve gerekli gerçek dışılıklardır. Bu bağlamda, iktisadın *kesin olmayan ve ayrı* bir bilim olmasının bir nedeni de iktisattaki üst düzey teorik izolasyondur. Dünyanın karmaşık yapısı, iktisadı, dünyayı karıştıran faktörlerden izole edilmiş modeller kurmaya yöneltse de bu modellerin temel nedensel mekanizmalar açısından doğru olabileme şansları her zaman vardır.

Sonuçta, realizmin felsefi derinliğinin iktisadın kendine özgü özelliklerini desteklemek konusunda yeterince esnek ve çeşitli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, iktisatta ve iktisatla ilgili realizm üzerinden aydınlatılabilecek pek çok felsefi ve metodolojik konu vardır. Güncel literatürdeki gelişmeler realizm konusunda yeni arayışlara işaret etmektedir. Eleştirel realizmin son yıllarda iktisatta realizm tartışmalarına öncülük etmesi de bu durumu yansıtmaktadır. Tüm bu gelişmeler, gelecekte iktisatta realizme daha fazla önem verileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

Beaulier, Scott A.-Peter Boettke (2004), “The really real in economics”, **Transforming Economics: Perspectives on the critical realist project**, Ed. by Paul Lewis, London, Routledge, pp.187-201.

Boyd, Richard N. (1984), “The Current Status of Scientific Realism”, **Scientific Realism**, Ed. by Jarrett Leplin, University of California Press, pp.41-82.

Chakravartty, Anjan (2011), “Scientific Realism”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Ed. by Edward N. Zalta, (Online) <http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/scientific-realism/>, 11.12.2011.

Cruse, Pierre (2003), “On Scientific Realism”, **Richmond Journal of Philosophy**, 3, Spring.

Deichsel, Simon (2011), “Against the pragmatic justification for realism in economic methodology”, **Erasmus Journal For Philosophy And Economics**, Volume 4, Issue 1, pp. 23-41.

Dow, Sheila (2002), **Economic Methodology: An Inquiry**, Oxford University Press.

Fraassen, Bas C. van (1980), **The Scientific Image**, Oxford, Clarendon Press.

Friedman, Milton (1953), “The Methodology of Positive Economics”, **Essays In Positive Economics**, Chicago, University of Chicago Press, pp.3-16.

Hodge, Duncan (2008), “Economics, realism and reality: a comparison of Mäki and Lawson”, **Cambridge Journal of Economics**, 32, pp.163–202.

Jespersen, Jesper (2009), **Macroeconomic Methodology: A Post-Keynesian Perspective**, Cheltenham, Edward Elgar.

Lawson, Tony (1997), **Economics and Reality**, London, Routledge.

Mäki, Uskali (1998), “Realism”, **The Handbook of Economic Methodology**, Ed. by John B. Davis, D. Wade Hands, Uskali Maki, Edward Elgar, , pp. 404-409.

Mäki, Uskali (2002), “Some nonreasons for nonrealism about economics”, **Fact and Fiction in Economics: Models, Realism, and Social Construction**, Ed. by Uskali Mäki, Cambridge University Press, pp. 90-104.

Mäki, Uskali (2008), “Scientific realism and ontology”, **The New Palgrave Dictionary of Economics** (2nd Edition), Ed. by Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume, Palgrave Macmillan.

Mäki, Uskali (2011), “Scientific realism as a challenge to economics (and vice versa)”, **Journal of Economic Methodology**, Vol. 18, No. 1, pp. 1–12.

Popper, Karl (1978), “Three Worlds”, **The Tanner Lectures On Human Values**, The University of Michigan, pp.143-167.

Putnam, Hilary (1984), “What’s Realism?”, **Scientific Realism**, Ed. by Jarrett Leplin, University of California Press, pp.140-153.

Sankey, Howard (1988), **Scientific Realism and The Rationality of Science**, Bodmin, Ashgate Publishing Co.

Votsis, Ioannis (2004), “The Epistemological Status Of Scientific Theories: An Investigation Of The Structural Realist Account”, London School Of Economics And Political Science, PhD Thesis.